



Ринок фінансово-банківських послуг

Гелена ЖУКОВСЬКА,  
Роман ОЛЕЙНЮК

**ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ  
В БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМАХ  
ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ  
(ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)**

**Резюме**

Участь іноземного капіталу у розвитку банківської системи Польщі та України має безумовний практичний інтерес з огляду на прискорення інформаційних процесів у Європі. Розглянуто історичний та системний аспекти проблеми з виділенням позитивних і негативних наслідків кожного з етапів реформування банківської системи в країнах.

**Ключові слова**

Трансформація банківської системи, самостійність банків, конкуренція, приватизація, ринок цінних паперів, іноземний капітал, банківські групи капіталу, непередбачувані загрози, філії іноземних банків.

---

© Гелена Жуковська, Роман Олейнюк, 2003.

Жуковська Гелена, канд. екон. наук, викладач факультету економіки Університету ім. Марії Склодовської-Кюрі, м. Люблін, Польща.

Олейнюк Роман, заступник голови правління «Кредит Банк Україна», м. Львів, Україна.

Добре відомо, що питання, пов'язані з роллю, яку відіграють іноземні банки в національних банківських системах країн з перехідною економікою, і взагалі з впливом іноземного капіталу на розвиток таких систем, викликають особливу увагу як фахівців, так і суспільства загалом. Для України ця проблема останнім часом набула додаткової актуальності у зв'язку з намірами вступу до Світової Організації Торгівлі: як відомо, однією з вимог щодо цього є зняття обмежень на відкриття в країні некапіталізованих філій іноземних банків. Аналогічних вимог варто очікувати й у ході поглиблення євроінтеграційних процесів. Враховуючи це, виглядає доцільним вивчення досвіду інших постсоціалістичних країн, перш за все Польщі, котра з деяких об'єктивних та суб'єктивних причин опинилась дещо попереду нас в усіх вищезгаданих процесах – розвитку банківської системи, вступу до СОТ та інтеграції до Європейського Союзу.

Такий аналіз цікавий ще й тому, що порівняння можна здійснювати, починаючи зі спільного для обох країн моменту. Адже перші польські банки виникли в XIV ст., коли обидві країни були частинами єдиної держави – Речі Посполитої. Спочатку у Кракові, а у XVIII ст. й у Варшаві з'явилися перші банківські доми.

Перші згадки про банківські заклади на Україні припадають на XV–XVI ст. Головними осередками їхньої діяльності спочатку були Галичина і Поділля. Саме в Кам'янець-Подільському з'явилися перші міняльні контори, а у Львові в 1586 р. у Статуті Успенського Ставропігійського Братства був зроблений запис про безвідсоткові грошові позики для братчиків [1].

У 1783 р. в Галичині виникли перші ощадні каси, а в 1790 р. у Львові відновив свою діяльність вірменський банк «Mons pius» («Гора милосердя»). У 1826 р. у Львові було відкрито Австрійську ощадну касу, а з 1853 р. розпочала свою діяльність філія Австрійського національного банку [1].

У 1862 р. у Львові з'явився Австрійський кредитний банк, а з 1865 р. – Англо-Австрійський комерційний банк. З 1881 р. в Галичині і Буковині розпочав діяльність Австро-Угорський банк.

На початку XX ст. у Львові діяло багато філій різних банків: Варшавського торгового, Празького кредитного, Лодзького депозитного, Варшавського дисконтного, Італійського страхового «Ассікураціоні Дженералі», Вірменського, Російсько-Азійського та інших [1].

З 1781 р. на території України, яка входила до складу Російської імперії, почали свою роботу контори Санкт-Петербурзького Асигнаційного банку (Київ, Харків, Ніжин). У кінці XIX ст. в українській частині Російської імперії основними банківськими центрами були Київ, Харків, Сімферополь, Катеринослав, Одеса.

Банк Польський, восьмий за черговістю центральний банк у світі, було створено волею Російського царя і тогочасного короля Польщі – Мико-

ли І. Варто згадати, що банк Росії виник лише в 1860 р. У королівському декреті щодо утворення і діяльності Банку Польського Микола І написав, що метою новоствореного Банку Польського мало бути: «покриття внутрішнього боргу, а також розширення торгівлі, кредитування і національної промисловості. Банк отримав право емісії банківських білетів, щоб без найменшої затримки і жодної відмови, за бажанням тих, що зголосилися до обміну цих білетів, уповні вчинити був спроможний» [14].

Таким чином, перед першим польським центральним банком були поставлені дуже важливі на той час мета і завдання. Сучасний польський центральний банк теж виконує важливі функції. Перш за все, він є емісійним банком, подібно до першого польського центрального банку, банком держави, банком банків і кредитором останньої інстанції, а також центральним валютним органом (керує валютними резервами держави).

Цікаво, що народження незалежної української банківської системи пов'язане з Польщею, а саме – з містами Тарнов і Ченстохова.

22 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила закон про утворення Українського державного банку. Після приходу до влади гетьмана Скоропадського 10 серпня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила Статут Українського державного банку. В ньому було сформульовано призначення банку. Так, у першому параграфі було написано: «Український державний банк має на меті полегшення грошового обороту, допомогу шляхом короткотермінового кредиту державній торгівлі, промисловості й сільському господарству на Україні, а також забезпечення грошової системи» [2].

Для задоволення потреб землевласників та розвитку сільськогосподарського виробництва 23 серпня 1918 р. було засновано Державний земельний банк.

Проте громадянська війна зупинила розвиток молодої української банківської системи. Вже в лютому 1919 р. Український державний банк було евакуйовано до Вінниці, потім розташовано в Тернополі, а ще пізніше – в Заліщиках. Звідси він переїхав до Кам'янець-Подільського і в кінцевому результаті потрапив на територію Польщі до Тарнова, а ще після декількох переїздів зупинився в листопаді 1920 р. в Ченстохові. У серпні 1944 р. майно і документацію УДБ гітлерівці вивезли у невідоме місце [2].

Так закінчилась передвоєнна історія незалежної української банківської системи. Після приєднання Західної України і завершення війни формування банків в Україні відбувалося в межах єдиної банківської системи Радянського Союзу. Тоді крім Держбанку СРСР функціонували чотири спеціалізовані банки (Промбанк, Сільгоспбанк, Торгбанк, Центркомбанк) з системою комунальних банків, підпорядкованих місцевій владі. У 1955 р., згідно з постановою № 1104 РНК СРСР від 9 червня 1955 р., у Києві було організовано Українську республіканську контору Держбанку СРСР. Новий етап було розпочато 20 березня 1991 р., коли Верховною Радою був прийнятий закон «Про банки і банківську діяльність». У статті І цього закону утверджено

самостійність банківської системи України і визначено, що вона складається з Національного банку України та комерційних банків. Цим законом в Україні був закладений необхідний правовий фундамент діяльності банків в умовах ринкової економіки. Важливим моментом було прийняття у травні 1999 р. закону «Про Національний банк України». Але це історичний шлях лише двох центробанків.

Сучасні центральні банки і впроваджувана ними політика стикається з незначними раніше проблемами й перешкодами, такими як загрози для національних банківських систем, спричинені глобалізацією (банківські кризи, злиття і поглинання місцевих банків іноземними банками, труднощі контролю трансграничних припливів іноземного капіталу). З цими проблемами центральні банки борються з більшим чи меншим успіхом.

В умовах соціалістичного способу господарювання в Польщі, відповідно до загальноприйнятих у такому випадку засад, домінуючу позицію посідав Національний банк Польщі (Народови Банк Польскі), який на засадах монополізму через свої відділення виконував усі функції фінансового посередництва.

У процесі трансформації польської банківської системи на шляху ринкових відносин можна виділити кілька основних етапів.

Перший етап реформування було розпочато в 1982 р.

Створення ринкової банківської системи в Польщі почалося в 1982 р., коли були проведені перші реформи банківської системи та банківського права на основі прийнятого 26 лютого нового «Закону про банки». Цей закон дав змогу:

а) виділити банківський апарат з фінансового відомства і сформувати з нього самостійну господарську вертикаль;

б) закріпити підпорядкування банківського апарату не Міністерству фінансів, а Раді Міністрів і парламенту.

Ці зміни були істотними з наступних причин:

- по-перше, з єдиної господарсько-економічної системи було виділено в інституціональному сенсі банківську систему;
- по-друге, комерційним банкам забезпечили суттєву самостійність і автономію;
- по-третє, закон запровадив нові відносини між банками і підприємствами, створивши умови для співпраці на договірних засадах.

У 1982 р. в польській банківській системі крім Національного банку Польщі функціонували наступні банки: Bank Handlowy S. A. (Торгівельний Банк АО), Bank Polska Kasa Opieki S. A. (Банк Польська Каса Допомоги А. Т. і Bank Gospodarki Żywnościowej (Банк Сільськогосподарський), а також пов'язані з ним кооперативні банки (на той момент 1663).

Проте новий Закон про банки вже припускав можливість створення нових банків за згодою Ради Міністрів. З НБП було виділено Загальну Ощадну Касу – Банк Державний (ПКО БП). На даному етапі він діє під назвою Загальна Ощадна Каса Банк Польський АТ (із 100% державною власністю). В 1986 р., у зв'язку з потребою розвитку польської зовнішньої торгівлі, був утворений Банк Розвитку Експорту АТ (БРЕ СА).

Другий етап трансформації банківської системи було розпочато в 1988 р.

У результаті зміни законодавчих положень стало можливим зробити реальними відсотки по кредитах і депозитах, а також тарифи за банківські послуги.

Рішенням Ради Міністрів було розпочато виділення з центрального банку комерційної діяльності. З Національного банку Польщі було утворено 9 державних кредитно-ощадних банків, що на базі відділень НБП розпочали свою діяльність 01.02.1989 р. Ці банки перебравали від НБП кредитно-депозитну діяльність і утворили зачатки універсалізму в польській банківській системі. Спочатку вони функціонували як державні, але швидко перетворились на акціонерні товариства зі 100% часткою державної власності. Таким чином вони були приготовані до приватизації. Це такі банки, як : Гданський Банк у Гданську, Шльонський Банк у Катовіцах, Промислово-Торговий Банк у Кракові, Депозитно-Кредитний Банк у Любліні, Загальний Господарський Банк у Лодзі, Великопольський Кредитний Банк у Познані, Поморський Кредитний Банк у Щецині; Загальний Кредитний Банк у Варшаві, Західний Банк у Вроцлаві.

Окрім цих банків у Польщі функціонували ще 4 державних спеціалізованих банки:

- Загальна Ощадна Каса (ПКО БП), яка акумулювала заощадження від фізичних осіб;
- Банк Торговий АТ, який проводив обслуговування міжнародних розрахунків;
- Банк Польська Каса Забезпечення АТ, який сконцентрував обслуговування заощаджень громадян в іноземній валюті;
- Банк Сільськогосподарський, який був фінансовим та організаційним центром для кооперативних банків і займався фінансовим обслуговуванням аграрного сектора.

У 1989 р. було розпочато третій етап реформи.

Це рік важливих ринкових реформ у польській банківській системі. 31.01.1989 р. увійшли в життя ухвалені парламентом два фундаментальні для розвитку банківської системи закони – «Закон про банки» і «Закон про Національний банк Польщі» [3]. Головні зміни в діяльності НБП, завдяки прийнятим у «Законі про НБП» рішенням, були такими:

- утворено дворівневу банківську систему (центральный банк і комерційні банки універсального типу);
- зроблено чергові кроки до цілковитого відокремлення центрального банку від комерційної діяльності;
- відроджено діяльність Банку Народного Господарства як державного банку, що реалізує цілі державної господарської політики;
- змінено систему кредитування бюджету держави НБП у напрямку вилучення автоматичного покриття бюджетного дефіциту;
- здійснено впровадження дисконтного, редисконтного і ломбардного кредитів як головних інструментів монетарної банківської політики;
- повернено вексельний оборот;
- спрощено і лібералізовано вимоги ліцензійної політики, легшим стало створення приватних банків, банків із часткою іноземного капіталу і з повністю іноземним капіталом.

Результатом нових правил діяльності банківської системи стало подальше просування польських комерційних банків до ринкових відносин:

- зміцнено економічні основи самостійності банків, настало повне уреальнення вартості депозитів і кредитів;
- розпочато процес приватизації державних банків;
- створено умови для конкуренції між банками;
- встановлено партнерські стосунки між фірмами і банками, надано можливість усім користуватися послугами банків за власним вибором;
- створено можливості для конкуренції між банками шляхом відходу від галузевої спеціалізації і територіального прив'язання.

IV етап охоплює 1991–1992 рр.: розпочато підготовку польської банківської системи до приватизації, першими ознаками якої є:

- створення ринку цінних паперів за участю банків (маклерські дома при банках);
- перетворення 9 державних банків на акціонерні зі 100% власністю держави;
- приватизація банків: Банку Ініціатив Господарських АТ (БІГ СА) і Банку Розвитку і Експорту АТ (БРЕ СА), в 1992 р. акції БІГ АТ і БРЕ АТ потрапляють на Біржу цінних паперів у Варшаві.

V етап – 1993–1996 рр.

Вдосконалено правові основи банківських операцій з метою оздоровлення і стабілізації банківського сектору та ліквідації перешкод у розрахунках; а також створено ринок обороту банківських зобов'язань. Це були наступні закони:

1. «Закон про фінансову реструктуризацію фірм і банків» 1993 р., який створив правове поле для впорядкування кредитного портфелю державних банків, обтяжених величезною кількістю несплачених кредитів, наданих державним структурам на зламі 1980-х–1990-х рр. Відбулося це шляхом заміни несплачених кредитів на реструктуризаційні облігації, фінансовані з державного бюджету [4].
2. «Закон про реструктуризацію кооперативних банків і Банку Сільськогосподарського» 1994 р., який мав на меті реструктуризацію безнадійних кредитів, виданих даним сектором для державних сільськогосподарських підприємств, також шляхом їх заміни на державні облігації [5].
3. «Закон про Банківський гарантійний фонд» 1994 р., який створив обов'язкову для всіх банків систему гарантування депозитів. Згідно з цим законом, депозити до 1 тис. євро забезпечувалися 100%-ою гарантією. Ця квота з 1995 р. систематично зростала і нині становить 22 500 євро [6].

Інші мотиви змін польського господарського права: необхідність узгодження польського законодавства (закону про господарські товариства, бухгалтерського обліку, фінансових послуг, основ конкуренції, охорони прав споживача, банківського нагляду та протидії процесу «відмивання» коштів) зі стандартами Європейського Союзу, а також складна економічна ситуація польських банків.

VI етап – 1997 р.

Наступний важливий етап у розвитку польської банківської системи відбувся в 1997 р., після ухвалення парламентом нових законів у банківській сфері. 29.08.1997 р. з правом дії з 01.01.1998 р. було затверджено три важливі законодавчі акти [7]: «Закон про банки», «Закон про Національний банк Польщі», «Закон про заставу й іпотечні банки».

Ці закони усунули вади попередніх інструкцій і довели право до нинішнього рівня розвитку національної банківської системи. Нові банківські правила суттєво розширили правову базу польських банків і узгодили банківське законодавство зі стандартами Європейського Союзу. Із запровадженням нового законодавства в банківській системі з'явилися нові інституції: Рада грошової політики і Комісія з банківського нагляду. Рада грошової політики – це дорадча і консультативна структура Голови Правління НБП у сфері реалізації НБП грошової політики. Щодо КБН, то це орган, який здійс-

нює нагляд за діяльністю банківської системи (спільно з головним інспектором банківського нагляду).

VII етап настав після 1997 р.

Характерними для польської банківської системи явищами після 1997 р. були:

- 1) відчутність конкуренції з боку банків країн Європейського Союзу (згідно з процесом приготування Польщі до інтеграції ЄС від 01.01.99 р. іноземні банки отримали вільний доступ до створення своїх філій на польському банківському ринку без отримання ліцензії польських наглядових органів), хоча очікуваний приплив філій банків з ЄС не настав;
- 2) подальша приватизація банківської системи, здебільшого за допомогою іноземного капіталу;
- 3) консолідація в польській банківській системі (ліквідаційна – шляхом ліквідації найслабших одиниць, адміністративна – проведена власником, Державним казначейством, за спеціальною ухвалою, добровільна – шляхом добровільного об'єднання банків);
- 4) достосування банківського законодавства до вимог ЄС [8];
- 5) високий рівень частки іноземного капіталу в польських банках.

Процес приватизації польської банківської системи з самого початку спирався на іноземний капітал, оскільки аналізи приватних заощаджень у Польщі показували, що їх недостатньо для того, аби, спираючись на них, приватизувати державний капітал у банках. Тому можна стверджувати, що економічна ситуація в польському господарстві, а також потреба в розвитку банківської системи змусили польські комерційні банки вдаватися до пошуку стратегічних закордонних партнерів, які своїм капіталом і ноу-хау могли би підтримати зміни в польських банках. Ця співпраця хронологічно мала такі форми:

- технічна допомога для польських банків, яка базувалась на реалізації поодиноких проєктів осучаснення та перебудови їх структури;
- підписання «угод-близнюків» з іноземними банками, які мали на меті адаптувати функціонування польських банків в умовах ринку;
- участь у приватизації польських банків [9].

Основним аргументом, на який спиралися прихильники присутності іноземного капіталу (приватного капіталу) в польських банках, було твердження, що приватні банки (іноземні) працюють набагато ефективніше і мають менші витрати на утримання, ніж державні банки. Іншим аргументом була надія на приплив сучасної технології з іноземних материнських банків.



Процес припливу іноземних капіталів до польських банків, способи оволодіння акціями і частку іноземного капіталу в польській банківській системі показуємо на прикладі кількох банків.

Таблиця 1.

**Процес приватизації в польській банківській системі**

**Шльонський банк був створений у 1989 р.**

1993 р.	ING Банк придбав 25,9% при емісії на первинному ринку
1997 р.	ING Банк збільшив пакет акцій до 54,1%
2000 р.	ING Банк шляхом публічного оголошення про скуповування розпорошених акцій придбав 75%, Шльонський банк змінив назву на ING Шльонський банк АТ

**Банк Пекао С. А. (Банк Польська Каса Забезпечення А. Т.)  
був утворений у 1929 р.**

1996 р.	До 16.09.1996 р. біля 99% акцій були власністю держави, а з 16.09.96 р. згідно зі спеціальним наказом, який мав на меті консолідацію банків із 100% часткою Державного казначейства, утворилася Група Пекао АТ з домінуючим банком Пекао АТ у Варшаві, а також із Банком Депозитно-Кредитним АТ в Любліні, Поморським Кредитним Банком АТ в Щецині і Загальним Господарським Банком в Лодзі [8]. Група Пекао АТ функціонувала до кінця 1997 р.
1998 р.	На початку 1998 р. банки, що утворювали групу Пекао АТ, були ліквідовані і включені до банку Пекао АТ. У серпні 1999 р. банк Пекао АТ був приватизований. Акції придбали: Unicredito Italiano та Allianz Aktiengesellschaft – 52,09% ЄБРР – 5,29% Працівники – 14,20% Державне казначейство – 4,37% Розпорошені акціонери – 24,05%
31.12. 2001 р.	На 31. 01.2001 р. склад акціонерів виглядав наступним чином : Unikredito Italiano і Allianz Aktiengesellschaft – 53,17% ЄБРР – 6,63% Державне казначейство – 4,15% Bank of New York – 5,85%

**Промислово-Торговий Банк АТ у Кракові був утворений у 1989 р.**

1995 р.	На першому етапі приватизації цього банку Європейський Банк Реконструкції і Розвитку викупив 26,4%
1997 р.	ING Group стала стратегічним інвестором, придбавши 12,6% акцій
1999 р.	Bayerisch Hypo and Vereinsbank викупив у Державного Казначейства 36,7% акцій
2000 р.	Німці дали збільшують свою частку в ПТБ АТ, викуповуючи акції в ING Group, входячи до ПТБ АТ двома своїми дочірніми структурами і оголошуючи про публічне скуповування акцій, емітованих цим банком
01.01. 2001 р.	Структура акціонерів Банку БПТ АТ виглядала наступним чином: Банк Austria AG/HVB – 71,07% * The Bank of New York – 5,15% Державне казначейство – 3,68% Решта акціонерів – 20, 10%

Після об'єднання Банку Austria AG і BHV було утворено нову банківську групу.

**Загальний Кредитний Банк АТ Варшава був утворений у 1989 р.**

1997 р.	Дебют на біржі і наступний склад акціонерів : Creditanstalt – 19,5% Wiener AG – 9,88% Westdeutsche Landesbank – 9,9% Державне казначейство – 6,2%
1999 р.	Creditanstalt об'єднався із Bank Austria AG, придбав акції Державного Казначейства і збільшив свою частку в ЗКБ АТ майже до 56%
2000 р.	Банк Austria Creditanstalt викупив наступних 10% акцій
31.12. 2001 р.	Оскільки в 2000 р. відбулося злиття двох інвесторів польських банків Промислово-Торгового Банку АТ і Загального Кредитного Банку АТ, тобто Bayerisch Hypo and Vereinsbank s Bank Austria AG Creditenstalt, то стало зрозумілим, що обидва польських банки також мусять злитися. 31.12.2001 р. це відбулося, і структура акціонерів стала наступною: Hypo Vereinsbank – 71,07% The Bank of New York – 5,15% Державне казначейство – 3,7%
2002 р.	Утворений Промислово-Торговий Банк АТ є залежним від Банку Австрія, який у групі Hypo Vereinsbank відповідає за фінансові структури в Польщі й інших країнах Центральної та Східної Європи

**Великопольський Кредитний Банк АТ у Познані був утворений у 1989 р.**

1993 р.	Європейський Банк Реконструкції і Розвитку придбав 29% акцій
1997 р.	Allied Irish Bank European Investments Limited викупив акції в ЄБРР і збільшив шляхом купівлі загальну частку в капіталі банку до 60,2%

**Західний Банк АТ у Вроцлаві був утворений у 1989 р.**

1999 р.	Не був приватизований до 09.1999 р. У вересні AIB European Investments Limited придбав 80% акцій
2000 р.	Великопольський Кредитний Банк АТ і Західний Банк АТ під егідою свого інвестора розпочали процес злиття
01.01. 2001 р.	Склад акціонерів вже злитого банку Західний Банк ВКБ АТ на 01.01.2001 р. виглядав наступним чином: AIB European Investment Limited – 70,5% Державне казначейство – 4,7% Працівники – 5,8% Інші акціонери – 19,0%

**Торговий Банк АТ у Варшаві (Банк Хандльови С. А.) діє в Польщі з 1860 р.**

1997 р.	Біржовий дебют, ефектом якого стала наступна структура акціонерів: Bank of New York – 21,0% JP Morgan – 21, 0% Zurich Insurance – 6,2% Swedbank – 5,0% Державне казначейство – 41,0%
2000 р.	Citibank придбав 88%

**Банк Розвитку і Експорту АТ був утворений у 1986 р.**

1992 р.	Commerzbank придбав 48, 74% акцій
2000 р.	Commerzbank збільшив свою частку в капіталі до 50%, і так триває донині

**Гданський Банк був утворений у 1989 р.**

1995 р.	Банк Ініціатив Господарських АТ (БІГ Банк АТ) придбав 24,07% акцій, Bank of New York придбав 20,84% акцій, близько 40% залишилось у руках держави
1997 р.	БІГ АТ придбав весь пакет акцій від держави, маючи 63,43%, відбулось об'єднання двох банків, і утворився БІГ Банк Гданський АТ

Наведені вище приклади приватизації найбільших польських банків показують, що статутний капітал цих банків перейшов до рук іноземних банків за відносно короткий період. Іноземні банки намагалися здобути контроль над польськими банками, бо тільки за таких умов могли приймати відповідні рішення щодо їх подальшої діяльності.

Таблиця 2.

**Національна структура банківської системи Польщі**

Роки	Загальна кількість банків	В тому числі з більшістю капіталу:			
		польського		іноземного	
		одиниць	%	одиниць	%
1987	5	5	100		
1988	7	7	100		
1989	25	25	100		
1990	67	7	100		
1991	78	78	100		
1993	87	77	89	10	11
1994	82	71	87	11	13
1995	81	3	78	18	22
1996	81	56	69	25	31
1997	83	54	65	29	35
1998	83	52	63	31	37
1999	77	38	49	39	51
2000	74	27	36	47	64
2001	71	23	32	48	68

Процес утворення банків за участю іноземного капіталу в Польщі датується 1990 р. Саме тоді було видано 3 перші ліцензії на банківську діяльність. З 1997 р. наданням ліцензій займається Комісія банківського нагляду. Під її наглядом є також придбання акцій на біржі під час приватизації банків. Коли покупець отримує більше 5% акцій, він через цей банк має повідомити Комісію. Придбання пакету 20%, 25%, 50%, 66% і 75% акцій на загальних зборах акціонерів вимагає попереднього дозволу Комісії банківського нагляду.

Після приватизаційних і об'єднуючих рухів у польській банківській системі суттєво скорочено кількість банків. Банки з державною формою власності перебувають у значній меншості, їх залишилось тільки 17.

У зв'язку з потужним тиском на приватизацію цих банків 4 червня 2002 р. Рада Міністрів Польщі прийняла нову стратегію щодо банків із часткою державної власності. У ній закладено, що держава збереже контроль за 4 банками: Банком Господарства Крайового, Загальною Ощадною Касою Банком Польським АТ (PKO BP SA) і Сільськогосподарським Банком (BGZ), і Банком Поштовим АТ.

Таблиця 3.

**Деякі параметри, які характеризують рівень присутності іноземного капіталу в польській банківській системі\***

Рік	Величина балансу	Кредити для нефінансового сектора	Депозити нефінансового сектора	Фонди
1993	2,6%	2,7%	2,1%	2,2%
1994	3,2%	4,4%	2,7%	3,7%
1995	4,2%	5,8%	3,0%	7,6%
1996	13,7%	16,0%	12,2%	20,9%
1997	15,3%	18,2%	12,7%	24,0%
1998	16,6%	21,9%	13,7%	24,7%
1999	47,2%	50,9%	45,6%	50,2%
2000	69,5%	70,2%	63,5%	77,6%
2001	68,7%	71,3%	63,9%	80,2%
2002	68,0%	71,3%	63,1%	79,0%

\*Всі дані стосуються банків, контрольованих іноземним капіталом.

Як видно з таблиці 3, іноземний капітал переконливо домінує в польській банківській системі. У наступній таблиці показано країни, з яких прийшов капітал.

У польській банківській системі можна виразно побачити загальносвітову тенденцію, що посилюється, до створення банківських *груп капіталу*. Банківська група, згідно з польським «Кодексом торгових товариств» від 15.09.2000 р., – це група банків, тривало пов'язаних капіталами та організаційними чинниками. Учасниками групи можуть бути лише ті банки, що існують у формі акціонерних товариств. Банківська група виникає тоді, коли домінуючий банк має понад 50% акцій залежного банку і володіє більш ніж 50% голосів на зборах акціонерів кожного залежного банку. Банк залежний не може бути акціонером банку домінуючого. Другою умовою виникнення банківської групи є укладання угоди про створення такої групи. Банк може належати тільки до однієї банківської групи. Платоспроможність кожного банку, що належить до групи, гарантується всіма іншими банками групи. Банки, котрі входять до складу групи, вживають назви й символи, що вказують на їх приналежність до групи [10].

Більшість діючих у Польщі банків з участю іноземного капіталу функціонує в межах міжнародних груп капіталу [11]:

1. Банк Польська Каса Забезпечення А. Т (PEKAO SA) перебуває під контролем консорціуму італійського Unicredito Italiano і німецького Allianz.

Таблиця 4.

## Безпосередні іноземні інвестиції в банківському секторі (в%)

Країна		Внесок (млн. злотих)	Структура іноземних інвестицій у польському банків. сек- торі (%)	Частка в ста- тутному капі- талі банків, ко- нтрольованих іноземним ка- піталом (%)
Німеччина	1995	126,3	21,49	4,13
	06.2002	1556,3	24,2	15,56
США	1995	88,5	15,06	2,9
	06.2002	1238,4	19,26	12,38
Нідерланди	1995	191,2	32,53	6,26
	06.2002	736,2	11,45	7,36
Ірландія	1995	14,0	2,38	0,46
	06.2002	514,1	8,0	5,14
Португалія	1999	110,6	2,7	1,51
	06.2002	465,6	7,24	4,65
Франція	1995	47,7	8,12	1,56
	06.2002	445,3	6,92	4,45
Австрія	1995	58,0	9,87	1,90
	06.2002	407,0	6,33	4,07
Бельгія	1995	8,6	0,65	0,19
	06.2002	386,7	6,0	3,87
Швеція	2000	86,7	1,9	1,07
	06.2002	343,9	5,35	3,43
Італія	1995	6,2	1,05	0,08
	06.2002	126,6	1,97	1,27
Південна Корея	1996	60,6	4,56	1,36
	06.2002	60,4	0,94	0,60
Чехія	1995	33,9	1,38	0,57
	06.2002	59,3	0,92	0,59
Данія	2000	25,2	0,55	0,31
	06.2002	41,1	0,64	0,41
Великобританія	1995	0,9	0,15	0,03
	06.2002	38,2	0,59	0,38
ЄБРР	1995	28,3	4,81	0,93
	06.2002	11,0	0,18	0,11
Інші	1995	21,8	3,71	0,71
	06.2002	0,0	0,0	0,0
Разом	1995	587,8	100,0	19,24
	06.2002	6430,0	100,0	64,27

2. Західний Банк Великопольський Кредитний Банк А. Т. контролює ірландський капітал через Allied Irish bank European Investments.
3. Банк Промислово-Торговий Загальний Кредитний Банк А. Т. (ВРН РВК S. A.) перебуває під контролем німецького банку Bayerische Hypo und Vereinsbank AG.
4. Банк Регіональної Співпраці А. Т. разом із BWR Real Банком А. Т. був поглинутий німецьким капіталом, і на його базі утворився Дойче Банк Польща А. Т.
5. Банк Комунальний А. Т. в Гдині і Банк Власності Працівників об'єдналися під патронатом банків Merita Nordenbanken і Unibank.
6. Банк Торговий А. Т. Купрум Банк і Банк Розвитку Цукрівництва А. Т. були об'єднані в межах групи Citibank Overseas Investment Corporation, який володіє близько 90% акцій Банку Торгового.
7. ING Банк Шльонський А. Т. (нідерландський капітал).
8. Банк Розвитку і Експорту А. Т., контрольований Комерцбанком, має у своїй групі МБанк і Мультибанк (електронний роздрібний продаж банківських продуктів).
9. Група автомобільних банків з іноземним капіталом (Фіат Банк Польща А. Т., Форд Банк А. Т. Опель Банк А. Т., Фольксваген Банк Польща А. Т.).

Оцінка ролі іноземного капіталу в польській банківській системі повинна показати як отриману користь, так і видимі загрози.

**Користь зумовлюють:**

- прискорений розвиток банківського сектору в Польщі та його диверсифікацію;
- посилення конкурентності в банківському секторі;
- вища якість обслуговування клієнтів;
- сучасна, порівняно з високорозвинутими країнами, пропозиція фінансових послуг на польському банківському ринку.

**До загроз можна віднести наступні фактори:**

- сильний комерціалізм банків, прибуток як мета за короткий період, продаж нерухомості та майна банку, зростаюча диспропорція в процентних ставках на кредити і депозити;
- небажання збільшувати кількість установ у мережі через економію коштів;
- відсутність зацікавленості збільшувати кредитування, особливо для фірм, які є власністю капіталу інших країн, ніж капітал банку;

- відсутність зацікавленості в кредитуванні малих і середніх підприємств;
- створення певного монополізму, який, спираючись на свої *материнські банки*, дуже вибірково реагує на імпульси грошової політики Центрального Банку, що послаблює результативність дії інструментів ЦБ [12];
- ускладнений нагляд за банками, що входять до складу міжнародних груп, з приводу браку механізмів і формально-правових можливостей реалізації нагляду за такими інституціями;
- загроза, що при вступі Польщі до Європейського Союзу польські банки, які входять до складу банківських груп з ЄС, перетворяться на філії цих банків і не будуть підпорядкованими польському банківському нагляду.

Спостереження протягом кількох років діяльності польської банківської системи з домінуванням іноземного капіталу вже дає змогу сформулювати декілька непередбачених висновків.

Одним з них є те, що приватизація польської банківської системи із залученням іноземного капіталу принесла не очікувані вигоди, якими аргументували потребу, а необхідність заохочення іноземного капіталу до інвестицій у польських банках (наприклад, вища технологія, вища ефективність).

Водночас з'явилися не передбачувані раніше загрози. Дивно, що великі банки з іноземним капіталом, незважаючи на жорстку економію коштів, масові звільнення тисяч працівників, підвищення відсоткової маржі, показують гірші фінансові результати, ніж державний банк Польська Ощадна Каса Банк Польський А. Т., який не має сучасної інформативної інфраструктури, веде копійке обслуговування дрібних клієнтів і є недоінвестованим. Істотною загрозою польській економіці є неохоче кредитування іноземними банками дрібних підприємств та інвестування в безпечні малотрудомісткі державні цінні папери. Тобто приватний іноземний капітал у польських банках нині спрямований на безпечне здобування високих прибутків, а не на фінансування розвитку малого і середнього бізнесу, що складає базу економіки країни.

Іноземний капітал у банківській системі України з'явився в 1994 р., але його присутність на цьому ринку була далеко не такою динамічною, як у Польщі. Проте з урахуванням можливої швидкої інвазії потрібно виробити оптимальну стратегію і тактику регулювання іноземного капіталу й у жодному випадку не допустити фінансових криз.

На початок 2002 р. в Україні зареєстровано 20 банків з іноземним капіталом, у т. ч. 7 банків – із 100%-вим іноземним капіталом. Загалом лише 12 з них можна розглядати як дочірні або підконтрольні установи транснаціональних банківських груп або іноземних банків (див. табл. 5).



Таблиця 5.

Українські банки зі стратегічним іноземним капіталом

№ п/п	Юридична назва банку, місто реєстрації	Материнський банк / група (опосередковане володіння)	Країна походження	Чисті активи на 01.01.2003 р.	Частка в чистих активах, %	Місце в банківській системі, %	Операційна мережа
1.	АКБ «Райффайзенбанк Україна», м. Київ	Raiffeisen Zentralbank Oesterreich AG (35%) Raiffeisen Investments AG (30%) Raiffeisen International Beteiligungs GmbH (35%)	Австрія	1 463,3	2,30%	9	3 філії, 2 відділення
2.	ЗАТ «Перший Український Міжнародний Банк», м. Донецьк	Fortis Bank (20%) EBRD (10%) Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft mbH (10%) IFC (10%)	Нідерланди	1 359,1	2,14%	10	10 філій, 28 відділень, 2 представництва
3.	АКБ «Сітібанк (Україна)», м. Київ	Citi Group	США	873,9	1,37%	15	немає
4.	АТ «Кредит Банк (Україна)», м. Львів	Kredyt Bank S. A. (66,7%) (власник – KBC Bank N. V.) EBRD (28,2%)	Польща (Бельгія)	860,1	1,35%	16	18 філій, 30 відділень
5.	АБ «ІНГ Банк Україна», м. Київ	ING Group N. V.	Нідерланди	716,9	1,13%	18	немає
6.	ЗАТ «Альфа-банк», м. Київ	«Альфа-Банк» (опосередковано)	Росія	432,8	0,68%	29	2 філії, 1 відділення
7.	«ХФБ Банк Україна», м. Київ (колишній «Банк Австрія Кредитенштальт Україна»)	HypoVereinsbank / BACA	Німеччина / Австрія	408,0	0,64%	31	немає
8.	«Креді Ліоне Україна», м. Київ	Credit Lyonnais	Франція	299,4	0,47%	40	немає
9.	ЗАТ «Комерційний банк НРБ-Україна», м. Київ	Національний резервний банк (через дочірні структури)	Росія	244,2	0,38%	47	немає
10.	ЗАТ «Банк Петрокоммерц-Україна», м. Київ	«Банк Петрокоммерц»	Росія	214,7	0,34%	54	3 філії, 6 відділень, 2 представництва
11.	ЗАТ «Мікрофінансовий банк», м. Київ	IFC (20%) EBRD (20%) НУФ (20%) WNISEF (20%) IMI AG (10%) DOEN Stichting (10%)	США Великобританія Нідерланди Німеччина	164,2	0,26%	70	21 відділень і представств
12.	ТзОВ «Банк Пеккао (Україна)», м. Луцьк	Bank PEKAO S. A. з дочір. структурами (100%) (власник – Uni Credito)	Польща (Італія)	44,3	0,07%	127	1 філія

Обсяг іноземного банківського капіталу в зареєстрованому статутному капіталі українських банків на 01.10.2002 р. становив 722,2 млн. грн., або 12,9%. З початку року номінальний обсяг іноземного капіталу зріс на 84,0 млн. грн., питома вага не змінилася.

Найбільшу питому вагу в іноземному банківському капіталі на 01.10.2002 р. мають:

- Австрія – 18,9% загальної величини іноземного капіталу;
- Польща – 16%;
- Нідерланди – 10,0%;
- США – 9,1%.

Сьогодні триває дискусія стосовно корисних і негативних факторів входження в Україну філій іноземних банків. Прийнято вважати, що їх створення могло би значно інтенсифікувати вихід іноземних банків на ринок України. Водночас досвід Польщі та інших країн з перехідною економікою не дає підстав для однозначного висновку щодо існування такої залежності. Як видно з досвіду, іноземні банки в першу чергу зважають на наявність на ринках своїх глобальних клієнтів та перспектив розвитку банківського сектору країни-реципієнта.

З одного боку, дозвіл на створення філій іноземних банків спрощує процедуру відкриття банківських установ та збільшує можливості кредитування ними української економіки (власний капітал материнських банків більший, аніж капітал дочірніх банків). З другого боку, стає складнішим нагляд за їх діяльністю і процедурами кредитування. Світовий досвід надає багато інструментів, за допомогою яких можна створити ефективну систему банківського нагляду за такими установами, але справа, мабуть, не у цьому. Головне, потрібно відповісти на запитання: наскільки входження іноземних банків відповідає інтересам національної економіки?

Динаміку іноземних інвестицій у банківську систему України протягом 1995–2001 рр. характеризують дані табл. 6.

Аналізуючи викладене, можна передбачити певні позитивні наслідки лібералізації банківського законодавства України і допуску на ринок філій іноземних банків, а саме :

- створення некапіталізованих філій за інших сприятливих умов суттєво інтенсифікує процес залучення іноземних банків на фінансовий ринок України;
- підніметься професійний рівень обслуговування банківських трансакцій, скоротяться їх терміни, з'являться нові банківські продукти і буде вдосконалено технологію їх надання;

Таблиця 6.

	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	01. 01. 2002 р.
Іноземні інвестиції (млн. дол.)	484	897	1438	2064	2811	3282	3825	4594*
Іноземні інвестиції в банківську систему в нац. валюті	52,8 млрд. крб.	286 млрд. крб.	36,5 млн. грн.	197,2 млн. грн.	317,8 млн. грн.	455,2 млн. грн.	3825 млн. грн.	666,8 млн. грн.
в іноземній валюті**								
млн. дол. США	6,1	7,75	8,3	8,1	101	122,3	126,8	79,24
млн. екю / євро		4	6,4	22,4	34,6	48,6	96,4	58,68
млн. фр. франків			66	66	66	66	66	
млн. нім. марок				3,2	3,2	3,2		
млн. австр. шілінгів					139	139	139	
Частка іноземного капіталу в банківській системі країни (%)	0,85	1	3,9	13	14,8	14,3	14,5	13,45
Кількість банків з іноземним капіталом	12	12	14	22	28	30	31	24
в т. ч. на 100%	1	1	2	6	9	8	7	6

\* з урахуванням приватизації

\*\* сплачена у ВКВ частка у статутному фонді банку

- нові пропозиції іноземних банків через конкуренцію стимулюватимуть розвиток українських банків і розширення гамми їхніх послуг;
- дозвіл на створення некапіталізованих філій збільшить за рахунок материнського капіталу обсяги кредитування економіки.

Проте з наведених даних польського досвіду можна бачити, що окремі банки з іноземним капіталом на певному етапі своєї діяльності починають віддавати перевагу інтересам держави походження капіталу. Водночас

існує тенденція до зменшення частки нерезидентів у кредитному портфелі таких банків. У наступній таблиці наведено дані стосовно відсотка кредитів, наданих нерезидентам у кредитному портфелі окремих банків з часткою іноземного капіталу більше 80%.

Таблиця 7.

Роки	01.01. 1999 р.	01.01. 2000 р.	01.01. 2001 р.	01.12. 2001 р.
АТ ЗУКБ	4,28%	26,76%	2,74%	1,43%
АТ Креді Ліоне-Укр.	0,58%	40,04%	23,74%	20,75%
КБ Кредитпромбанк		11,53%	1,32%	12,39%
АБ Креді Свісс Фьорст Бостон				
АКБ Кредитанштальт Україна	15,84%	35,5%		
АБ ІНГ Банк Україна	70,53%	8,67%		2,66%
АКБ Райффайзенбанк Україна	3,56%	19,15%		
АКБ Сітібанк Україна	89,3%	39,13%		7,5%
АКБ Мікрофінансовий				21,1%

Таким чином, можна зробити висновок, що надання дозволу на відкриття філій іноземних банків в Україні сприятиме збільшенню участі зовнішнього капіталу в її економіці, зокрема в банківському секторі. Але це збільшення не буде суттєвим фактором, оскільки головною причиною повільного входження іноземного капіталу на український ринок є загалом несприятливий інвестиційний клімат і високий ступінь ризиків діяльності в нашій державі.

На нашу думку, збільшення установ іноземних банків в Україні буде відбуватися поступово: на першому етапі за рахунок банків з країн з аналогічним кредитним рейтингом (наприклад, Росії чи Казахстану), на другому – за рахунок середніх західних банків.

Перші будуть зацікавлені у супроводі своїх клієнтів, особливо в приватизаційних процесах. Другі акцентуватимуть свою діяльність на спробах використати український капітал та валютно-спекулятивних, а не кредитних операціях.

Звичайно, утворюватимуться філії і від східноєвропейських банків, що належать або є підконтрольними західним банкам.

Проте, враховуючи не задоволений ще попит на банківські послуги в Україні, втрати вітчизняних банків від переорієнтації їх клієнтів можуть бути не такими суттєвими, як очікується, тому що:

- іноземні банки здійснюватимуть обслуговування в першу чергу своїх (іноземних) клієнтів, які прийдуть у країну разом з банками;
- іноземні банки вестимуть довготермінове (інвестиційне) кредитування, яке сьогодні не під силу вітчизняним банкам як за термінами, так і за розмірами;
- практично не буде конкуренції щодо високоризикованих кредитів.

Лише за кілька років можна очікувати приходу філій великих банків, що могли би суттєво впливати на банківський сектор. Тобто збільшення кількості установ іноземних банків на даному етапі приведе до позитивних зрушень в економіці України.

Можна прогнозувати і певні негативні моменти при допуску філій іноземних банків на український банківський ринок :

- ускладниться нагляд за такими установами;
- дешевші ресурси іноземних банків, вищі технології, краща продуктивність праці спричинять тиск на конкурентоспроможність українських банків;
- іноземні банки на певному етапі своєї діяльності віддаватимуть перевагу задоволенню інтересів держави походження капіталу.

Матеріали цієї статті свідчать про суттєву відмінність частки іноземного капіталу в банківській системі України і Польщі, але в майбутньому подібні до польських процеси входження зовнішніх інвестицій у банки України цілком реальні. І тут треба знайти належну рівновагу між браком внутрішніх заощаджень для розвитку економіки держави і критичною масою залучення іноземних інвестицій.

### **Література**

1. Грудзевич Я. В., Комаринська З. М. Банки Львова: минуле і сучасне (с. 11).
2. Вісник Національного Банку № 2 /2002 ст. 56-59.
3. Ustawa Prawo bankowe oraz o NBP z 31. 01. 1989 roku, Dz. U. z1989 Nr 4, poz. 21 i 22.
4. Ustawa z dnia 3 lutego 1993 roku o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U Nr 18, poz. 82.
5. Ustawa o restrukturyzacji banków spółdzielczych i BEZ oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U Nr 80, poz. 18.

6. Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 roku o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, Dz. U. 1994, Nr 4, poz. 18.
7. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku Prawo Bankowe, Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o Narodowym Banku Polskim i Ustawa o listach zastawnych i bankach hipotecznych, DZ. U. Nr 140, poz. 939, 938, 940.
8. Nowelizacja ustawy Prawo bankowe z 23 sierpnia 2001 roku.
9. System bankowe w Polsce w latach dziewięćdziesiątych, stan na XII 2001, w : WWW. nbp. pl (30. 11.2002).
10. Ustawa z dnia 14 czerwca 1996 roku o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej ze 100% udziałem Skarbu Państwa, Dz. U. 1996, Nr 90 poz. 406.
11. System bankowe w Polsce w latach dziewięćdziesiątych, stan na XII 2001, w : WWW. nbp. pl (30. 11.2002), s. 69-70.
12. System bankowe w Polsce w latach dziewięćdziesiątych, stan na XII 2001, w : WWW. nbp. pl (30. 11.2002), s. 70 i nast.
13. Jaworski W. L., Biuletyn Bankowy z 29 listopada 2002 roku.
14. W. Baka, Bankowość centralna, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1998, s. 17.

Стаття надійшла до редакції в червні 2003 р.